

MARY SHELLEYNING “FRANKENSTEIN” ASARIDAGI GOTIK UNSURLAR

Po'latova Dinora Davron qizi

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Inistituti

Xorijiy til va adabiyot yònalishi 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Frankenstein asarida aks etgan gotik unsurlar har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida asarning badiiy tuzilishi, undagi sirli va dahshatli muhit, inson ruhiyatining murakkab holatlari hamda ilm-fan va axloqiy mas'uliyat o'rtasidagi ziddiyatlar o'rganiladi. Muallif tomonidan yaratilgan obrazlar tizimi orqali gotik adabiyotga xos bo'lgan qorong'ulik, noma'lumlik, qo'rquv va iztirob motivlari ochib beriladi.

Maqolada, shuningdek, Viktor Frankenstein va yaratilgan mavjudot o'rtasidagi munosabatlar orqali insoniylik, jamiyatdan begonalashuv va ichki kurash masalalari yoritiladi. Asarda tabiat tasvirlari va voqealar rivoji orqali o'quvchida kuchli hissiy ta'sir uyg'otuvchi badiiy vositalar keng qo'llanilganligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, asar nafaqat gotik adabiyot namunasi, balki falsafiy va psixologik jihatdan chuqur mazmunga ega bo'lgan badiiy asar sifatida baholanadi.

KALIT SO'ZLAR: Gotik adabiyot, Frankenstein, Mary Shelley, dahshat, qo'rquv, psixologik ziddiyat, ilm-fan, axloqiy mas'uliyat, badiiy tasvir, romantizm, mavjudot obrazi, inson va jamiyat munosabatlari.

Mary Shelleyning Frankenstein asari gotik adabiyotning eng muhim namunalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu asar nafaqat dahshat va qo'rquv elementlari bilan, balki inson ruhiyati, ilm-fan va axloqiy mas'uliyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib berishi bilan ham alohida ahamiyatga ega. Gotik adabiyotga xos bo'lgan sirli muhit, qorong'ulik, noma'lumlik va dramatik voqealar asarda chuqur badiiy vositalar orqali ifodalangan. Avvalo, asarda gotik unsurlar yaratishda muhim rol o'ynovchi omillardan biri – makon va muhit tasviridir. Muallif tabiat manzaralarini oddiy fon sifatida emas, balki qahramonlarning ichki ruhiy holatini aks ettiruvchi vosita sifatida qo'llaydi. Masalan, qor bilan qoplangan tog'lar, muzliklar va cheksiz sahrolar Viktor Frankensteinning ichki iztiroblari va yolg'izligini ifodalaydi. Ayniqsa, Shimoliy qutbga oid sahnalar sovuq, begona va hayotdan uzilgan muhitni yaratadi. Bu esa gotik adabiyotga xos bo'lgan izolyatsiya va xavf hissini kuchaytiradi. Shuningdek, asarda ilmiy tajriba va noma'lumlik motivi ham muhim o'rin tutadi. Viktor Frankensteinning hayot sirlarini ochishga bo'lgan intilishi gotik an'anadagi “taqiqlangan bilim” g'oyasini aks ettiradi. U o'lik tanalardan yangi

mavjudot yaratish orqali tabiat qonunlariga qarshi chiqadi. Bu esa o'z navbatida dahshatli oqibatlarga olib keladi. Muallif shu orqali ilm-fan chegaralarini buzish inson uchun qanday xavf tug'dirishini ko'rsatadi.

Asarning yana bir muhim jihati – qo'rquv va dahshatning psixologik ifodasidir. Bu yerda qo'rquv faqat tashqi hodisalardan emas, balki qahramonlarning ichki kechinmalaridan ham kelib chiqadi. Viktor yaratgan mavjudotni ko'rgan paytdagi dahshati, uning vijdon azobi va qo'rquvi o'quvchiga kuchli psixologik ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, mavjudotning o'zi ham jamiyat tomonidan rad etilgani sababli iztirob chekadi. U insonlar bilan muloqot qilishni xohlaydi, ammo tashqi ko'rinishi sababli doimiy ravishda rad etiladi. Bu holat o'quvchida nafaqat qo'rquv, balki achinish hissini ham uyg'otadi. Bundan tashqari, asarda yolg'izlik va begonalashuv motivi ham markaziy o'rinda turadi. Viktor Frankenstein o'z ilmiy tajribalari tufayli jamiyatdan ajralib qoladi. U o'z oilasidan, do'stlaridan uzoqlashadi va oxir-oqibat ichki iztirob girdobiga tushadi. Xuddi shuningdek, yaratilgan mavjudot ham jamiyatdan tashqarida qoladi. U insonlar orasida yashashni xohlaydi, ammo uning tashqi ko'rinishi bunga imkon bermaydi. Bu esa uning ichki dunyosida nafrat va qasos hissining paydo bo'lishiga olib keladi. Asarda axloqiy masalalar ham chuqur yoritilgan. Viktor Frankenstein o'z yaratgan mavjudoti uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olmaydi. U uni yaratgach, undan qo'rqib qochadi. Natijada mavjudot nazoratsiz qoladi va bu fojiali voqealarga sabab bo'ladi. Muallif shu orqali inson o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Ilmiy kashfiyotlar ham axloqiy me'yorlar bilan uyg'unlashgan holda amalga oshirilishi zarurligi asarning asosiy g'oyalaridan biridir. Yana bir muhim jihat – romantik va gotik unsurlarning uyg'unligidir. Asarda tabiat tasvirlari romantizmga xos go'zallik va ulug'vorlikni aks ettirsa, voqealar rivoji va muhit gotik janrga xos qorong'ulik va dahshat bilan to'ldirilgan. Bu ikki yo'nalishning uyg'unlashuvi asarning badiiy qiymatini yanada oshiradi. Bundan tashqari, muallif obrazlar orqali ijtimoiy muammolarni ham ko'rsatadi. Yaralgan mavjudot aslida yovuz bo'lib tug'ilmaydi. U mehr va e'tibor yetishmasligi tufayli yovuzlikka yuz tutadi. Bu esa jamiyatning inson shaxsiga ta'siri qanchalik muhim ekanligini ko'rsatadi. Agar mavjudot mehr ko'rganida, u boshqacha yo'l tutishi mumkin edi. Shu jihatdan asar insoniylik va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni ham chuqur tahlil qiladi.

Asarda narrativ tuzilma ham diqqatga sazovordir. Voqealar bir nechta hikoya ichida hikoya usuli orqali bayon etiladi. Bu usul o'quvchiga voqealarni turli nuqtai nazardan ko'rish imkonini beradi va asarning sirli hamda murakkab tuzilishini kuchaytiradi.

Frankenstein asarida inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyat ham muhim badiiy qatlam sifatida namoyon bo'ladi. Viktor Frankenstein tabiat qonunlarini buzib, yangi mavjudot yaratish orqali o'zini tabiat ustidan hukmron qo'yishga urinadi. Biroq

natijada tabiatga qarshi chiqish inson uchun halokatli oqibatlariga olib kelishi ochiq-oydin ko'rsatiladi. Bu g'oya gotik adabiyotda keng uchraydigan "inson chegarani buzadi va buning uchun jazolanadi" tamoyiliga to'liq mos keladi. Shu jihatdan, asarda tabiat nafaqat fon, balki inson harakatlariga qarshi turuvchi kuch sifatida ham talqin qilinadi. Asarda, shuningdek, ilmiy taraqqiyot va uning xavfli tomonlari masalasi chuqur yoritiladi. Viktorning ilmiy tajribalari dastlab insoniyat manfaatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan yangilik sifatida tasvirlansa-da, uning oqibatlari butunlay teskari bo'lib chiqadi. Bu holat zamonaviy ilm-fan rivojida ham dolzarb bo'lgan muammolarni eslatadi. Ya'ni, ilmiy yutuqlar nazorat qilinmasa yoki axloqiy me'yorlardan chetga chiqsa, ular insoniyat uchun xavf tug'dirishi mumkin. Muallif shu orqali ilm-fan va axloq o'rtasidagi muvozanat zarurligini ta'kidlaydi. Yana bir e'tiborli jihat – mavjudot obrazining murakkabligidir. U oddiy yovuz qahramon emas, balki murakkab psixologik holatga ega bo'lgan obraz sifatida yaratilgan. Dastlab u mehr, e'tibor va tushunishga muhtoj bo'ladi. U insonlar kabi yashashni, ularning bir qismi bo'lishni istaydi. Ammo jamiyat tomonidan rad etilishi uni ichki jihatdan o'zgartiradi. Shu sababli mavjudotning yovuzligi tug'ma emas, balki ijtimoiy muhit natijasi sifatida shakllanadi. Bu esa asarning ijtimoiy-falsafiy mazmunini yanada chuqurlashtiradi. Bundan tashqari, asarda insoniylik va "boshqacha"lik muammosi ham ko'tariladi. Mavjudot jamiyat uchun "begona" bo'lgani sababli qabul qilinmaydi. Bu esa o'quvchini jamiyatdagi stereotiplar, tashqi ko'rinishga qarab baho berish va insoniy qadriyatlar haqida o'ylashga undaydi. Asarda shunday savol tug'iladi: haqiqiy yovuz kim – mavjudotmi yoki uni yaratib, keyin tark etgan insonmi? Shu tarzda muallif an'anaviy "yaxshi" va "yomon" tushunchalarini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Shuningdek, asarda hikoya qilish uslubi ham gotik effektini kuchaytiradi. Voqealar bir nechta nuqtai nazardan berilishi, ya'ni Viktor, mavjudot va boshqa qahramonlarning hikoyalari orqali bayon qilinishi o'quvchiga voqealarni turli rakurslardan ko'rish imkonini beradi. Bu esa voqealarning yanada murakkab va ta'sirchan bo'lishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, mavjudotning o'z hikoyasini bayon qilishi o'quvchida unga nisbatan qarama-qarshi his-tuyg'ularni uyg'otadi. Asarda insonning o'z "yaratuvchisi"ga nisbatan munosabati ham falsafiy jihatdan talqin qilinadi. Mavjudot Viktorni o'z yaratuvchisi sifatida ko'radi va undan mehr kutadi. Bu jihat diniy va falsafiy qarashlar bilan hamohang bo'lib, inson va yaratuvchi o'rtasidagi munosabatni eslatadi. Biroq Viktor o'z "yaratgan" mavjudotiga nisbatan mas'uliyatni his qilmagani sababli bu munosabat fojiga aylanadi.

Asarning yana bir muhim xususiyati – fojialilik va taqdir motividir. Voqealar rivoji davomida qahramonlar o'z xatolarining oqibatidan qochib qutula olmaydi. Viktor o'z ilmiy ambitsiyasining qurboniga aylanadi, mavjudot esa jamiyat tomonidan rad etilgani sababli fojiali hayot kechiradi. Bu esa asarda taqdirning muqarrarligi va insonning o'z harakatlari uchun javobgarligi g'oyasini yanada kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Frankenstein. London: Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones, 1818.
2. Mary Shelley. Frankenstein; yoki Zamonaviy Prometey. Oksford: Oxford University Press, 2008.
3. David Punter, Glennis Byron. Gotik adabiyot. Blackwell nashriyoti, 2004.
4. Fred Botting. Gotik janr nazariyasi. Routledge, 1996.
5. Chris Baldick. Frankenstein soyasida: XIX asr adabiyoti. Oxford University Press, 1990.
6. Anne K. Mellor. Mary Shelley: hayoti va ijodi. Routledge, 1988.
7. Maggie Kilgour. Gotik romanlarning shakllanishi. Routledge, 1995.
8. Ellen Moers. Ayollar adabiyoti. Oxford University Press, 1976.